Reparatie van de molen van Beverweerd in 1715

Raymond Uppelschoten

Wie vanuit de richting Utrecht Werkhoven binnen rijdt, ziet rechts de molen 'Rijn en Weert'. Deze molen dateert uit 1882 en verving de rond die tijd afgebroken, al in 1395 genoemde, molen van Beverweerd. Vanouds lieten de boeren uit de omgeving van Odijk en Werkhoven hun graan malen bij die aan de Kromme Rijn gelegen molen. De molen behoorde toe aan de heren en vrouwen van Beverweerd, die deze verpachtten aan de molenaars. Het was de taak van de rentmeester van Beverweerd, als zaakwaarnemer van zijn heer en vrouwe, om te zorgen voor de goede staat van de molen. In 1715 was de as van de Beverweerdse molen zover vergaan dat deze moest worden vervangen. In die tijd was Theodorus Backer behalve schout van Odijk ook rentmeester van Beverweerd. Uit zijn correspondentie en uit de rekeningen die hij tijdens zijn ambtsperiode (1705-1725) opmaakte voor de heer van Beverweerd is een goede reconstructie te maken van de situatie van de Beverweerdse molen in 1715 en de gang van zaken rond de reparatie[1].

Situatie

De pachters van landerijen van het huis Beverweerd waren, ingevolge de zogenoemde molendwang, verplicht hun graan te laten malen bij de Beverweerdse molen. Deze stond aan de zogenaamde Molensteeg, die vanaf de weg naar Werkhoven via een brug leidde naar het landgoed van Beverweerd op de oostelijke oever van de Kromme Rijn. In de pachtcedullen, die de pachters van de landerijen van Beverweerd in het begin van de achttiende eeuw tekenden bij het ingaan van een pachttermijn, stond expliciet dat zij 'gehouden zijn ter Maelstede te komen aen de Molen van Beverweert, mits dat die Molenaer die luyden goedt gerijf doet'.

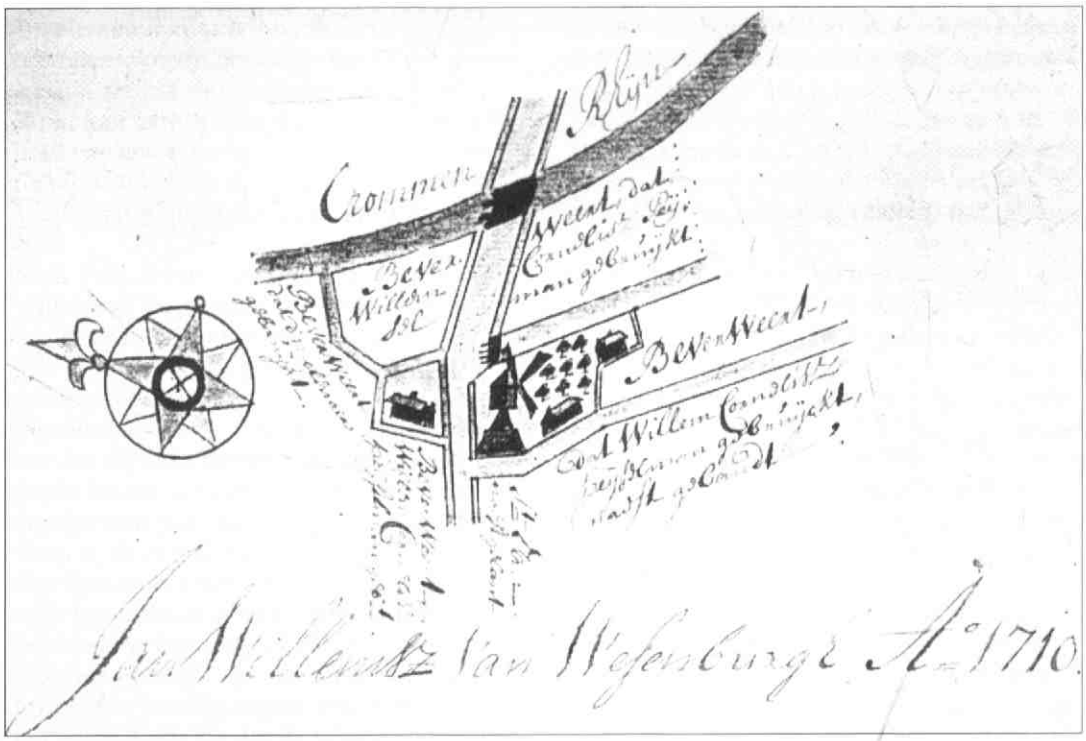

Kaart van de molen van Beverweerd anno 1710 door Theodorus Backer (HUA, Huis Beverweerd, 22, fol. 70)

In 1715 was Jan Willemsz. van Wesenburg al enkele jaren pachter van de molen van Beverweerd. Hij had de molen in 1707 overgenomen van Gerrit van Enspick, die kort tevoren door de vrouwe van Beverweerd 'vermits zijn onmacht' was ontslagen van de pacht van de molen. In 1716 noteert Theodorus Backer in zijn rekening over 1715: 'Jan Willemsz van Wesenburg heeft in hure de koorn wind en Rosmolen met de huijzinge en erve mitgaders het Weijtje agter de Rosmolen en de weijde van den langen boomgt: voor zes jaren tegen 250-0-0 per jaar'[2]. Op de kaart die Theodorus Backer enkele jaren daarvoor, in 1710, van de omgeving van de molen maakte, is de toenmalige situatie goed te zien.

Financiering

In 1715 bleek de as van de molen vervangen te moeten worden. Dit was een aanzienlijke klus die behoorlijk wat geld zou gaan kosten. Dat was een probleem: er was geen geld. De toenmalige heer van Beverweerd, Maurits Lodewijk, bezat behalve het Stichtse leen Beverweerd vele andere goederen, maar hij had vooral tienduizenden guldens schuld. Om de reparatie van de molen te kunnen bekostigen, besloot hij daarom enkele morgens land in Odijk verkopen. Niet geheel toevallig was Theodorus Backer de koper van het land. In de periode dat Backer schout en gadermeester van Odijk en rentmeester van Beverweerd was, maakte hij regelmatig gebruik van de slechte economische toestand op het platteland en de penibele financiële situatie van plaatselijke landverkopers. Zo bouwde hij een aanzienlijke hoeveelheid eigendommen op in Odijk en Driebergen, vanuit een soort voorkennis avant la lettre...

Bij de verkoop van het land van Beverweerd aan Theodorus Backer rees echter een probleem: het was in strijd met het testament van Maurits van Oranje, overgrootvader van Maurits Lodewijk en eertijds heer van Beverweerd. Maurits had in 1625 in zijn testament verordonneerd dat niets van de heerlijkheid Beverweerd en de bijbehorende landerijen verkocht mocht worden. Het land dat verkocht zou moeten worden om de reparatie te betalen, viel binnen de clausule van het testament. Anna Isabella van Beieren van Schagen, moeder van Maurits Lodewijck en vrouwe van Beverweerd, diende vervolgens een verzoek in bij de Staten van Utrecht om te worden ontslagen van het voorbehoud en het land toch te mogen verkopen. De Staten van Utrecht waren bevoegd tot een dergelijk besluit als de hoogste autoriteit in het Sticht Utrecht. Zij gaven waarschijnlijk niet om de reparatie van de molen. Zij erkenden echter wel dat de vrouwe van Beverweerd 'in dese Zorgelijcke tijden, als mede doorde groote reparatien aen de Beverweertse molen, van den nieuwe asch, nieuwe steen, steenreep (...) buijten staet gesteld wert om onse ongelden te voldoen'. De leden van het Huis Beverweerd zouden dus hun belastingen niet kunnen betalen als de Staten niet zouden toestemmen. Deze kozen daarom eieren voor hun geld en gaven toestemming voor de verkoop van de acht à negen morgen land. Daarbij maakten zij de nadrukkelijke aantekening dat het geld alleen mocht worden gebruikt voor de reparatie van de molen en belastingbetaling, niet voor privézaken. Theodorus Backer kocht het land van zijn heer Maurits Lodewijk voor 1125 gulden[3].

Gang van zaken

De gang van zaken bij de reparatie is zeer gedetailleerd beschreven door Theodorus Backer aan zijn zus en zwager in Amsterdam. Backer vraagt daarin zijn zwager contact op te nemen met een Amsterdamse molenmaker over de kosten van de reparatie. We hebben daarbij het geluk dat zowel de Amsterdamse molenmaker als de zwager van Theodorus Backer, Paulus Schoonhoven, niet al te snugger moeten zijn geweest. In drie opeenvolgende brieven vraagt Theodorus Backer zijn zwager steeds uitvoeriger om bij de molenmaker in Amsterdam te informeren wat bij hem het werk aan de Beverweerdse molen zou hebben gekost. Het lijkt een verzoek om een 'second opinion'. Immers: de molen is dan al gerepareerd, zo blijkt uit latere brieven. De offerte van de Amsterdamse molenmaker geldt waarschijnlijk als toets van de rekening van de feitelijke molenmaker, Dirk van Rijswijk. Als antwoord op het eerste offerteverzoek schrijft Paulus dat hij weliswaar verschillende keren bij de molenaar is langs geweest, maar deze vaak niet thuis was en de offerte bij zich droeg. Als de molenaar een

keer wel thuis is, kan hij niet zeggen hoeveel hij voor de reparatiewerkzaamheden moet vragen omdat hij deze niet gedetailleerd op een rijtje heeft en de molen niet kent. Vervolgens schrijft Theodorus Backer aan zijn zwager dat hij de molenaar kan vragen wat het kost om 'simpelijk een molen asch te beslaen en deze beslagen zijnde in de molen te brengen, daer onder gereckent het uijtnemen van de roeden uijt de oude asch, alsmede de asch selfs en de roeden wederom in de nieuwe te brengen, mitsgaders een molen-steen (door een ander geprepareert en zo't behoort klaer gemaekt zijnde) in de molen op zijn plaets te brengen en te stellen .. het wijder vervormen van de asch en steen met daer aen dependerende onkosten die den eijgenaer van de molen apart moet betalen'. Ook aan deze beschrijving heeft de molenmaker niet voldoende. Hij laat Paulus Schoonhoven aan de rentmeester vragen nog meer informatie te geven, waarop Theodorus Backer uiteindelijk (en waarschijnlijk ten einde raad) de uitgebreide beschrijving stuurt die ons precies vertelt hoe de molen is gerepareerd (zie hierna op pag. 85). Dat heeft eindelijk effect: de vergelijkingsofferte lijkt dan toch echt binnen te zijn gekomen, want in de rekening van Beverweerd over 1715, die in 1716 werd opgemaakt, noteert Theodorus Backer de volgende betalingen:

Datum	**Omschrijving**	**Bedrag**	**Totaal**
25 augustus 1715	aen Hendrik Verkerk betaeld voor een zeventhienden molensteen aen de molen van Beverweerd geleverd volgens quitantie		88-0-0
4 februari 1716	aen de wed. Agterberg betaeld in mindering van geleverde houtwaaren aen de Molen van Beverweerd, volgens quitantie	100-0-0	
	En rest nog aen de voors. specificatie van hout tot de Molen geleverd, daer onder gerekent een nieuwe asch	67-3-0	
	Totaal		163-3-0
Onbekend	Betaeld aen de Molenmaker Dirk van Rijswijk voor verdient arbeijtsloon aen de Molen in mindering van zijn specificatie volgens quitantie	110-0-0	
	En rest nog aen de voors. specificatie een zomma van	33-0-0	
	Totaal		143-0-0
Onbekend	Item de wed. van Cornelis Adriaensz smit tot Werkhoven van t gene zij aen de Molen en huijze van Beverweerd heeft verdient, volgens specificatie		87-13-0
Totaal			481-16-0

Beschrijving van de reparatie van de molen van Beverweerd in 1715:

'om een nette beschrijving van de molen etc te hebben zo zult ued: gelieven te weten:

1. dat het is een koorn-windmolen, staande omtrent de huijse Beverweerd en malende met steenen, die men zeven thienders juffers noemd.
2. dat de asch in de voors: molen vergaen zijnde, ick als Rentmeester van Beverweerd een stuck houts bij Agterberg tot een nieuw asch heb gekogt en ten mijne kosten heb doen brengen ten huijze van de Molenmaker.
3. dat het hout aldaer zijnde, de molenmaker deselve beslagen en tot een asch gemaeckt heeft.
4. dat ik die asch ten mijnen kosten heb doen brengen ter plaetse voors:
5. dat deselve daer zijnde, de molenmaker met zijn instrumenten de 2. roeden uijt de oude asch heeft genomen,
6. dat hij vervolgens de oude asch uijt de molen heeft uijtgehaeld.
7. dat gedaen zijnde, heeft hij de nieuwe asch wederom in de molen gebragt en ook de twee roeden wederom daer ingestoken.
8. dat eenige personen die aenschouwers waren, de molenmaker en zijn 3. knegts, daerin behulpzaem zijn geweest, dewelcke ik 4 gls tot drinkgeld heb gegeven
9. dat vervolgens een zeventhiender molensteen (niet een volle zeventhiender, want daer is groot onderscheijd in, daer de den de 17en Juffer tot Thiel gekogt, maer kost f 88,- en daerentegens voor een volle zeventhiender geeischt wierd f 170) gekogt tot Thiel van dair doen halen en aen de Molen doen brengen heb, alles ten mijnen kosten.[4]
10. dat ik het maken van t gad in de steen, als mede deselve ofte bicken, en bequaam te maken, om daer mede te kunnen mulen heb bekostigt.
11. Dat de steen also klaer gemaekt zijnde, de molenmaker niet anders heeft gedaen, als een openinge in de solderinge van de molen te maken, de steen met zijn instrumenten in deselve zijn plaets te brengen en te leggen en openinge wederom digt te maken.

Raymond Uppelschoten (1967) groeide op in Odijk. Hij werkt aan een boek over de geschiedenis van Odijk tot ongeveer 1800, met het accent op landschap, bewoners en huis- en veldnamen. Hij woont in 's Hertogenbosch.

Noten

1 Correspondentie 1705-1725 Theodorus Backer: Het Utrechts Archief (HUA), Stadsarchief, 1711.

2 Pachtcedullen: HUA, Huis Beverweerd, 81. Overname huur molen: HUA, Huis Beverweerd, 147 en 148; pacht 1715: idem, 155.

3 Testament stadhouder Maurits van Oranje-Nassau: HUA, Huis Beverweerd, 295. Verkoop land Beverweerd, inclusief transport gerecht Odijk, codicil op testament Maurits, procuraties Beverweerd en goedkeuring Staten: Streekarchivariaat Kromme-Rijngebied - Utrechtse Heuvelrug (SAKRUH), Dorpsgerechten, 1590.

4 Een zeventiender was de grootste soort molensteen, met een omtrek van 17 Amsterdamse voeten en een diameter van 1,50 m. Het verschil tussen een juffer- en een volle zeventiender betreft waarschijnlijk de dikte, maar dat is niet zeker. Met dank aan dhr. T. Blekkenhorst van Stichting De Utrechtse Molens.

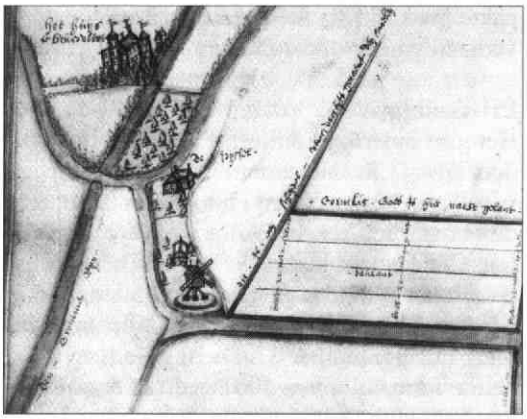

De molen van Beverweerd op een kaart uit 1606 (HUA, TA S.Jan 328-40)